ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СУДУ ПРИСЯЖНИХ ЗА НОВИМ КПК УКРАЇНИ

Чаленко А.О.,
студентка І курсу магістратури
юридичного факультету
КНУ імені Тараса Шевченка

Конституція України передбачає, що народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через народних засідателів і присяжних (п. 4 ст. 124), що правосуддя в Україні здійснюють професійні судді та у визначених законом випадках народні засідателі і присяжні (ч. 1 ст. 127), а також, що судочинство провадиться суддею одноособово, колегією суддів чи судом присяжних (ч. 2 ст. 129) [1]. Але, до прийняття нового Кримінально-процесуального кодексу України (далі - КПК України) здійснення правосуддя судом присяжних залишалося лише декларацією, яка на практиці не реалізовувалась через відсутність належного законодавчого регулювання даного інституту. Проблема полягала в тому, що судова реформа 2010 року лише опосередковано торкнулася інституту суду присяжних. Як відомо, законодавець лише обмежився внесенням до Закону України «Про судоустрій та статус суддів» ст. 63, що мала назву «Присяжні», в якій передбачалося, що присяжні засідателі у визначених процесуальним законом випадках залучаються до здійснення правосуддя. Дана норма в аспекті функціонального змісту цього інституту залишалася відсильною до іншого нормативно-правового акта - КПК 1960 року, яким не було врегульовано порядок розгляду справ за участю суду присяжних.

Оскільки новий КПК України нарешті врегулював порядок здійснення правосуддя за участю суду присяжних і даний інститут у зв'язку з його новизною ще не став предметом дослідження багатьох вчених, можна з впевненістю казати про актуальність детального дослідження питання щодо основних проблем і переваг функціонування присяжних у вітчизняному кримінальному законодавстві.

На сьогоднішній день у світовій судовій практиці можна зустріти 2 основні моделі суду присяжних. Першою є німецька модель

народного представництва в суді, яку інакше називають судом шефенів. Специфікою даної моделі є те, що суб'єктом відправлення правосуддя у ній є колегія, що складається із професійних та непрофесійних суддів, які спільно вирішують і питання факту, і питання права. Дану модель називають німецькою, бо суд шефенів у складі одного судді та двох засідателів вперше було запроваджено саме в Німеччині ще у 1877 році. Другий варіант полягає у створенні колегії, що складається з двох самостійних частин, в якій присяжні засідателі самостійно вирішують питання винності підсудної особи. Цю модель називають класичним судом присяжних. Представниками такої форми судочинства є країни англо-саксонської правової системи (Велика Британія, США, Північна Ірландія) та держави - представниці континентальної правової сім'ї (РФ, Іспанія, Австрія, Німеччина, Франція)[7, 115-116].

За новим КПК України кримінальне провадження в суді першої інстанції щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, здійснюється за клопотанням обвинуваченого у складі двох професійних суддів та трьох присяжних (ч. 3 ст. 31). Суд присяжних повинен утворюватися при місцевому загальному суді першої інстанції, судді та присяжні мають спільно вирішувати питання, які пов'язані з судовим розглядом, крім питань про обрання, скасування або заміну запобіжного заходу в суді (ст. 383 КПК України))[2].

Зазначені норми переконливо свідчать про те, що український законодавець віддав перевагу законодавчому закріпленню саме моделі суду шеффенів, а не англо-американській (класичній) моделі суду присяжних. На нашу думку, запровадження континентальної моделі суду присяжних не є логічним, оскільки зводить нанівець саму суть ідеї здійснення правосуддя присяжними засідателями. Так, О.Г. Яновська стверджує, що незалежна, окремо діюча процесуально захищена колегія присяжних засідателів здатна виносити судові рішення, що базуватимуться і на нормах закону, і на моральних засадах суспільства [12, 29]. На жаль, незалежність присяжних засідателів за новим КПК України викликає багато сумнівів.

Справа в тому, що ідея участі присяжного засідателя в судовому процесі полягає в тому, що особа, яку обрали присяжним, не повинна мати юридичної освіти, оскільки її рішення повинно базуватися саме на нормах моралі і справедливості, а не на правових нормах. На нашу думку, спільний розгляд присяжними та професійними суддями як питань моралі, так і питань права неминуче призведе до нівелювання самостійності присяжних при прийнятті рішень та перетворення їх у звичайних «кивал», які будуть постійно погоджуватися з вердиктами суддів, оскільки в питаннях кваліфікації вони фактично нічого не тямлять.

Як слушно зазначає В.М. Тертишник, ніякого самостійного рішення (вердикту) присяжні, за такої концепції, не приймають, а отже, практично не відповідають ні за долю справи, ні за свої рішення. Пропонуючи ж їм спільно з суддями вирішувати всі питання судочинства, законодавець торує шлях до колективної безвідповідальності як самих присяжних, так і суддів-професіоналів, котрі, за таких умов, свої помилки і зловживання можуть «списувати» на недосвідчених присяжних. Такі присяжні можуть легко стати ширмою судового безглуздя [10, 276].

Наступним спірним моментом є кількість присяжних засідателів, що відповідно до КПК України становить троє осіб. Проаналізувавши досвід іноземних держав, слід зазначити, що, наприклад, в США кількість присяжних варіюється від 6 до 12 осіб, в Англії – 12 осіб, у Франції – 9. На нашу думку, обмеживши розгляд справ судом присяжних у складі лише трьох осіб, законодавець діяв нелогічно. Виправдовуючи зазначену позицію законодавця, можна було б казати про складність залучення присяжних та можливість обмежитися лише трьома присяжними з метою економії. Та справа в тому, що аналіз відповідних норм свідчить про спростування зазначених доводів. Так, відповідно до ст. 385 КПК України, після призначення судового розгляду судом присяжних головуючий дає секретарю судового засідання розпорядження про виклик присяжних у кількості *семи* осіб, які визначаються автоматизованою системою документообігу суду з числа осіб, які внесені до списку присяжних. Після відкриття судового засідання здійснюється відбір присяжних – троє основних та двоє запасних присяжних. На нашу думку, враховуючи можливу неявку всіх семи можливих присяжних, передбачити розгляд справи судом присяжних у кількості семи осіб було б недоречно. Але, в той же час нормах чинного законодавства слід було б закріпити можливість розгляду справ судом присяжних у складі двох професійних суддів та присяжних *у кількості від трьох до семи осіб*.

Також заслуговують на увагу дещо колізійні положення КПК України та Закону України «Про судоустрій та статус суддів» від 07.07.2010 року (далі – Закон). Так, КПК України регламентує провадження в суді присяжних. Натомість, розділ ІІІ Закону має назву «Професійні судді, народні засідателі та присяжні»[3]. Слід звернути увагу, що в чинному законодавстві немає жодної згадки щодо співвідношення понять народний засідатель та присяжний. Слід звернути увагу, що раніше у кримінальному судочинстві України участь присяжних не передбачалась і у процесі судового пізнання брали участь народні засідателі. Так, у частині 3 статті 17 Кримінально-процесуального кодексу 1960 р. визначалося, що кримінальні справи про злочини, за які законом передбачена

можливість призначення покарання у виді довічного позбавлення волі, в суді першої інстанції розглядаються судом у складі двох суддів і трьох народних засідателів, які при здійсненні правосуддя користуються всіма правами судді[4]. Однак Законом України «Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України щодо участі народних засідателів» від 19 травня 2011 року інститут народних засідателів в кримінальному судочинстві був ліквідований, при цьому впроваджений інший механізм колегіального розгляду кримінальних справ [5] .

На нашу думку, чинний Закон процесуальний статус присяжних та народних засідателів взагалі не розмежовує,оскільки фактично ставить між ними знак рівності. З огляду на те, що КПК України не передбачає здійснення правосуддя народними засідателями, видається нелогічною згадка про них в Законі. У зв'язку з цим, вважаємо за доцільне внести зміни до розділу ІІІ Закону, виключивши з його положень народних засідателів.

Ще одним дискусійним моментом в контексті регламентації діяльності суду присяжних за новим КПК України є випадки, за якими справа може бути розглянута судом присяжних. Як вже було зазначено, кримінальне провадження в суді першої інстанції щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, здійснюється колегіально судом у складі трьох професійних суддів, а за клопотанням обвинуваченого - судом присяжних у складі двох професійних суддів та трьох присяжних. (ч. 3 ст. 31 КПК України). На нашу думку, законодавцю не слід було закріплювати розгляд судом присяжних справ тільки щодо злочинів, за які передбачено довічне позбавлення волі. Аналіз санкцій Кримінального кодексу України свідчить про досить незначну кількість злочинів, за які передбачено можливість призначення зазначеного виду покарання. Така ситуація на практиці призведе до того, що практика розгляду справ судом присяжних буде дуже мізерною. З огляду на вищезазначене, доцільно збільшити кількість справ, які підлягають розгляду за участю суду присяжних, аби присяжні засідателі вирішували справи про найбільш небезпечні тяжкі та особливо тяжкі злочини, а не лише про особливо тяжкі, за які передбачено довічне позбавлення волі.

Варто вказати і на те, що видається дивною позиція законодавця про розгляд справи судом присяжних лише за клопотанням обвинуваченого. На жаль, не важко уявити ситуацію, коли у потерпілого є реальні підстави побоюватися підкупу суддів на користь обвинуваченого. Але клопотати про розгляд справи судом присяжних він не може, оскільки закон не наділив його таким правом. Ми вважаємо, що в даному випадку можна казати про порушення принципу рівності, тому що обвинувачений в даному випадку має більше прав, ніж потерпілий. Тому законодавцю слід було б

передбачити можливість розгляду справи судом присяжних «за клопотанням обвинуваченого або потерпілого».

На підставі проведеного дослідження можна запропонувати такі ***висновки*** :

1. В КПК України доцільніше було б закріпити суд присяжних в його класичній формі, за якою тільки колегія присяжних має право вирішувати питання про винуватість чи невинуватість підсудного, а питання про покарання – професійні судді у вироку. За такої форми судочинства мінімізується вплив професійних суддів на думку присяжних при ухваленні вироку у справі[8,731].

2. Для більшої ефективності слід передбачити розгляд судом присяжних у складі від трьох до семи осіб.

3. З метою приведення у відповідність КПК України та Закону України «Про судоустрій і статус суддів» слід виключити з останнього положення про народних засідателів.

4. Доцільно збільшити кількість справ, які підлягають розгляду за участю суду присяжних, аби присяжні засідателі вирішували справи про найбільш небезпечні тяжкі та особливо тяжкі злочини.

5. З метою реалізації принципу рівності в кримінальному процесі слід закріпити можливість розгляду справи судом присяжних за клопотанням як обвинуваченого, так і потерпілого.

Науковий керівник : д.ю.н., проф. Яновська Олександра Григорівна

Використані джерела

1. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України від 23.07.1996 р., № 30, стаття 141
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України від 08.03.2013 р., / № 9-10 /, стор. 474, стаття 88
3. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 07.07.2010 № 2453-VI // Відомості Верховної Ради України від 22.10. 2010 р., № 41, / № 41-42; № 43; № 44-45 /, стор. 1468, стаття 529
4. Кримінальний процесуальний кодекс України від 28.12.1960 № 1001-05 // Відомості Верховної Ради УРСР від 12.01.1961 р., № 2, стаття 15 (втратив чинність)
5. Закон України «Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України щодо участі народних засідателів» від 19.05.2011 № 3388-VI // Відомості Верховної Ради України від 25.11.2011 р., № 47, стор. 1996, стаття 530 (втратив чинність)

6. Євсєєв О.П., Бруслик О. Ю. Конституційні засади запровадження суду присяжних в Україні // Державне будівництво та місцеве самоврядування. – 2011. – Вип. 22. – С. 115-127
7. Теремецький В.І. Особливості впровадження суду присяжних за новим Кримінальним процесуальним кодексом України. Електронний ресурс. Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012_3/ 12tvipku.pdf
8. Тертишник В.С. Суд присяжних: ростки і суть ідеї та її мімікрія при реформуванні кримінального судочинства України // Право України : юридичний журнал. Науково-практичне фахове видання / Міністерство юстиції України– К., 2012. – № 7. – С. 274-278.
9. Яновська О.Г. Відродження суду присяжних в Україні та здійснення захисту у кримінальних справах // Адвокат : Загальнодержавне періодичне видання / Спілка адвокатів України; Академія адвокатури України. – Київ, 2006. – № 1. – С. 28-32